

نقش نهاد حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در توسعه حقوق بین الملل تجاری

چکیده

نقش نهاد حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در توسعه حقوق بین الملل تجاری امری بدیهی است ولی آشکارا به آن اشاره نشده است. باید توجه نمود که نهاد حل و فصل در هر سازمانی به عنوان امر مهمی در اعتبار و اجرای آرای آن نهاد شناخته می شود که توجه به آن در اسناد تاسیس هر نهاد بسیار مورد توجه می باشد. سازمان جهانی تجارت نیز از این قاعده مستثنی نیست. بدین صورت که نهاد حل و فصل سازمان جهانی تجارت به عنوان یکی از مولفه های استحکام آرا و احکام سازمان بدل گشته و این سازمان را برای تجارت بین المللی کشورها مغتنم می شمارند. همین مسئله ما را واداشته است تا اینکه به این موضوع بپردازیم. بر این اساس این موضوع که اعتبار احکام نهاد حل و فصل سازمان، منجر به توسعه حقوق بین الملل تجاری گشته است، امری می باشد که در متن مقاله به آن اشاره خواهیم نمود. در این مقاله سعی بر این است که عوامل تاثیرگذار در توسعه حقوق بین الملل تجاری که مبدأ آن نهاد حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت می باشد را مورد توجه قرار دهیم. سوال اصلی ما این است که نهاد حل و فصل سازمان جهانی تجارت از جمله آرای صادره در توسعه حقوق بین الملل تجاری چه نقشی داشته است؟ لذا با روش تحلیلی – توصیفی به بررسی نقش نهاد حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در توسعه حقوق بین الملل تجاری پرداخته ایم. یافته های تحقیق نشان می دهد که عامل ثبات آرای سازمان جهانی تجارت و ضمانت اجراهای آن به توسعه حقوق بین الملل تجاری منجر شده است. همچنین توسعه را می توان در نظم نوین حقوقی سازمان تجارت جهانی، یکپارچه سازی حقوق بین الملل تجاری، حل و فصل اختلافات به صورت مسالمت آمیز در حوزه حقوق بین الملل تجاری، به کار بستن روش های نوین در ممانعت از چندپاره شدن حقوق بین الملل تجاری، جلوگیری از تفسیر مضیق از مقررات مربوطه و نوآوری هایی که در رویه استینافی این سازمان پدیدار گشته است، مشاهده نمود. عواملی در این امر دخیل می باشد که در مقاله به آنها پرداخته شده است.

کلمات کلیدی:

حل و فصل اختلاف، سازمان جهانی تجارت، حقوق بین الملل تجاری، توسعه.

مقدمه

نهاد حل و فصل سازمان تجارت، تا حد زیادی یک داوری به شمار می رود تا یک محکمه قضایی. رسیدگی در این نهاد با مذاکره و سازش بین طرفین آغاز می شود. بنابراین اولویت اول نهاد مزبور، آن است که موضوع وارد رسیدگی و تعیین تکلیف قضایی نشود؛ زیرا به این ترتیب، یک اختلاف ممکن است مدت زمان زیادی را برای حل و فصل نیاز داشته باشد که این امر مورد درخواست طرفین نیست. وقتی کار به مرحله استیناف می رسد، موضوع صرفاً حقوقی می شود. این مرحله ای است که نهاد حل و فصل سازمان، فقط به تحلیل حقوقی می پردازد و کاری با ماقوع پرونده ندارد. از حیث قانون قابل اعمال، ماده ۳ اساسنامه نهاد است که چنین متذکر می شود موافقتنامه ها باید مطابق با اصول عرفی تفسیر در حقوق بین الملل عام مورد توجه قرار بگیرند. به این ترتیب، اصولاً این نهاد می تواند فراتر از قواعد موافقتنامه ها باشد. با این حال، مسأله ای که در این جا باید مورد توجه قرار گیرد این است که در نهایت این تمایل طرفین است که تعیین می کند آیا نهاد مذکور می تواند فراتر از این قواعد برود یا نه. به هر حال، هیچ معاهده ای را نمی توان در خلأ و بدون توجه به اصول حقوق بین الملل عام مورد بررسی قرار داد. البته، بر اساس ماده ۲۱ گات، موافقتنامه نمی تواند مغایر قطعنامه های شورای امنیت یا منشور ملل متحد باشد. بنابراین در وهله اول باید توجه داشت که نهاد حل و فصل اختلافات همگام با اصول و عرف های عام بین المللی حرکت می کند. پس، اگر این اصول و عرف ها دچار تحول و توسعه شوند، ناگزیر نهاد حل و فصل نیز دچار تحول و توسعه خواهد شد. نهاد حل و فصل اختلاف، خود توان طرح موضوعات جدید در حوزه فعالیت خود را دارد. البته، مسأله توسعه حقوق بین الملل تجاری در چارچوب نهاد حل و فصل اختلاف یک مسأله کاملاً حقوقی نیز نیست. گرفتن رأی از یک نهاد قضایی یک مسأله حقوقی است، اما اجرای رأی صرفاً حقوقی نیست، بلکه دیپلماسی نیز در آن نقش اساسی دارد. آنچه که نهاد حل و فصل اختلاف را تبدیل به یک نهاد موثر در توسعه تجارت بین الملل می کند، علاوه بر نقش داشتن در حوزه توسعه حقوق، به لحاظ قدرت بالای اجرایی آرای خود، در عمل نیز در توسعه حقوق بین الملل تجاری نقش داشته و این نقش صرفاً به تبیین و تفسیر مفاهیم حقوقی خلاصه نشود.^۲

تبیین این که آیا نهاد حل و فصل اختلاف به عنوان نهادی فعال در حقوق بین الملل تجارت در توسعه این حقوق نقش داشته است، تا حد زیادی به بررسی رویه دولت ها بستگی دارد. در پرونده های نهاد مزبور، اصولاً پرونده های رسیدگی شده قبلی، به کرات از سوی طرفین مورد استناد قرار می گیرد. خود رکن حل و فصل نیز، به دفعات از آرای که صادر کرده استفاده می کند. به این ترتیب، کشورها به خوبی پذیرفته اند که رکن حل و فصل می تواند قواعد را تفسیر نماید. شاید این نهاد متن موافقتنامه

¹ . William J. Davey, *The First Years of WTO Dispute Settlement: Dealing with Controversy and Building Confidence*, (Cambridge University Press, 2015): 351

² . Sang Yoon Lee and Ananth Seshadri, *On the Intergenerational Transmission of Economic Status*, *Journal of Political Economy*, vol. 127, issue 2, (2019): 33

ها را تغییر ندهد، اما می تواند با تفاسیری که از مواد موافقتنامه ها می کند، موجب توسعه و حرکت بیشتر در حوزه قواعد حقوق بین الملل تجاری شود. به این ترتیب، مسائل متعددی در این زمینه قابل توجه اند. باید به این مسأله پاسخ داده شود که نهاد حل و فصل اختلافات چه ارتباطی با دیگر نهادها در حوزه حقوق بین الملل تجاری دارد. سوال اساسی که مطرح می گردد این است که چگونه نهاد حل و فصل سازمان جهانی تجارت بر توسعه حقوق بین الملل تجاری اثر گذاشته است؟ بنابراین در این مقاله ابتدا به بررسی شکل دهی به نظم نوین حقوقی تجاری از طریق سازمان جهانی تجارت و اهمیت درک ماهیت حل اختلافات در سازمان جهانی تجارت برای درک متقابل توسعه حقوق بین الملل تجاری پرداخته و سپس مباحث ایجاد نظم نوین حقوقی یکپارچه در حقوق بین الملل تجاری و احیای اصول حقوق بین الملل مرتبط با حل و فصل اختلافات توسط سازمان جهانی تجارت (اصل الزام به حل و فصل اختلافات از راههای مسالمت آمیز) را مورد توجه قرار داده ایم. در ادامه به بررسی فرضیه عمومی سازی مقررات سازمان جهانی تجارت در چارچوب حل و فصل اختلافات و تاثیرات نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت جهت جلوگیری از چندپارگی حقوق بین الملل تجاری پرداخته و بعد از آن موضوعاتی از قبیل تفسیر موسع از قواعد حقوق بین الملل تجاری به عنوان یکی از تاثیرات نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت، ضمانت اجرای آرای نهاد حل اختلاف سازمان جهانی تجارت و تاثیرات آن بر حقوق بین الملل تجاری را مورد مذاقه قرار داده ایم. در پایان نیز نوآوری های نظام حل اختلافات سازمان جهانی تجارت در رویه استینافی و کارآیی نظام حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت را مورد بررسی قرار داده ایم.

۱- شکل دهی به نظم نوین حقوقی تجاری از طریق سازمان جهانی تجارت

یکی از اولین اسناد حقوقی بین الملل که در تاریخ اثری از خود به جای گذاشت، معاهده تجاری بین آمونفیس چهارم و پادشاه آلاسیا (قبرس) در قرن چهاردهم قبل از میلاد بود. این معاهده بازرگانان قبرسی را در ازای واردات مقدار معینی مس و چوب از حقوق گمرکی معاف می کرد. از آن زمان تاکنون چیزی اساساً تغییر نکرده است: در آغاز قرن بیست و یکم، ما هنوز توافقات تجاری دوجانبه داریم. اما اکنون باید سازمان جهانی تجارت بر فعالیت های تجاری اعضای خود نظارت داشته باشد تا از نظر سازگاری با مقررات تجارت بین المللی بررسی شده و بدین ترتیب قوانین تجاری مشترک شوند.^۳

در زمان معاصر با ایجاد جامعه ملل و به دنبال آن سیستم سازمان ملل متحد و در نهایت با فروپاشی بلوک شرق، قرن بیستم شاهد تحول از حقوق بین الملل سنتی بین دولت ها به سمت حقوق بین الملل معاصر و جهانی بود که به روی بازیگران جدید باز بود. از جمله ایجاد سازمان های بین المللی و سازمان های غیر دولتی. سازمان جهانی تجارت هم به همین شکل بعدها تشکیل شد. البته شکل گیری این سازمان به سلف خود یعنی گات باز می گردد.

گات یک توافقنامه موقت بود که در ژانویه ۱۹۴۸ لازم الاجرا شد و با معاهده ایجاد سازمان تجارت بین المللی (ITO) به فراموشی سپرده شد. از آنجایی که آن معاهده هرگز لازم الاجرا نشد، گات به مدت نیم قرن به عنوان یک توافقنامه ساده باقی ماند. بنابراین، گات دارای هیچ «عضوی» نبود، بلکه دارای طرف های متعاهد بود، اصطلاحی که ماهیت صرفاً قراردادی این

³ . Donald, McRae, (2008), "Measuring the Effectiveness of the WTO Dispute Settlement System", 3 *Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy*, 1, (2008): 6

ترتیبات را برجسته می‌کرد، آن هم بدون یک سازمان بین‌المللی به معنای دقیق کلمه. بنابراین بدون شخصیت حقوقی بین‌المللی مجزا، گات تنها می‌توانست از طریق طرف‌های متعهد خود و برای کارهای روزمره خود با حمایت کمیسیون موقت سازمان تجارت بین‌المللی فعالیت کند.^۴

لذا نظم حقوقی بین‌المللی دچار تحولات متعددی شده است. اما تکامل آن نه خطی بود و نه همگن، بلکه جامعه بین‌المللی هنوز نشانه‌های چندین مرحله تاریخی و تحولات متعدد در این زمینه را در این فرآیند داشت. در واقع اثربخشی و مشروعیت سازمان جهانی تجارت به نحوه ارتباط آن با هنجارهای سایر نظام‌های حقوقی و ماهیت و کیفیت روابط آن با سایر سازمان‌های بین‌المللی بستگی دارد. به منظور پرداختن دقیق‌تر به جایگاه و نقش نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت در نظم حقوقی بین‌المللی، به طور مختصر به نحوه عملکرد مفاد سازمان جهانی تجارت و رفتار با سایر هنجارهای حقوقی، از جمله هنجارهای توسعه یافته توسط سایر سازمان‌های بین‌المللی، می‌باشد.

بر خلاف نظام قبلی گات که در آن مرجع ثابت و مشخصی برای رسیدگی به اختلاف بین اعضا پیش بینی نشده بود، براساس بند ۳ ماده ۴ پیمان سازمان جهانی تجارت مرجعی در نظر گرفته شده که عهده دار رسیدگی به اختلافات حاصله می‌باشد. مطابق ماده ۴ از پیمان سازمان جهانی تجارت دو نهاد مسؤول اداره آن می‌باشند: کنفرانس وزرا و شورای عمومی. شورای عمومی علاوه در انجام وظایف مقرر در موافقت نامه اصلی به جای کنفرانس وزرا نیز انجام وظیفه می‌نماید. از جمله وظایف در نظر گرفته شده برای شورای عمومی، انجام وظیفه و عمل به عنوان مرجع حل اختلاف می‌باشد.^۵

سازمان جهانی تجارت در اصل نه کاملاً عمودی و نه کاملاً افقی بلکه شبیه سازمانی برای همکاری بین دولتی از جنبه‌های خاص و در عین حال نزدیک‌تر به یکپارچه‌سازی بین‌المللی می‌باشد. در حقیقت سازمان جهانی تجارت یک نظم حقوقی یا نظام حقوقی منحصر به فرد را نشان می‌دهد. در واقع، با خطر ساده‌سازی بیش از حد، هیچ تمایزی بین نظام حقوقی و نظم حقوقی قائل نمی‌توان شد. دلیل وجود نظم حقوقی بین‌المللی در چندین کشور این است که در حال تکامل است و سازمان جهانی تجارت هم محصول و هم وسیله این تکامل است.^۶

۲- ماهیت حل اختلافات در سازمان جهانی تجارت

سازمان جهانی تجارت یک سازمان بین‌المللی است که دو مفهوم از حقوق بین‌الملل را گرد هم می‌آورد. از یک یا دو ویژگی که بگذریم، این یک مجمع دائمی مذاکره بین دولت‌های مستقل است و بنابراین یک سازمان همکاری مشابه کنفرانس‌های بین‌المللی است که بر اساس مقررات بین‌المللی سنتی تأسیس شده است. اما همچنین شامل یک مکانیسم حل و فصل

^۴ Shani, Yuval, "Assessing the Effectiveness of International Courts: A Goal-Based Approach", 106 *American Journal of International Law* 225, (2012), 220

^۵ عباس کدخدایی، «نگرشی بر ساختار مرجع حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت»، *مجله حقوقی*، ش ۲۱ (۱۳۷۹)، ۱۳۴

^۶ Yuval Shani, "Assessing the Effectiveness of International Courts: A Goal-Based Approach", 106 *American Journal of International Law* 225, (2012): 247

اختلافات پیچیده است که آن را به یک سازمان یکپارچه تبدیل می کند که ریشه در حقوق بین الملل معاصر دارد. به زبان ساده، مکانیسم پیچیده حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت، آن را به سازمانی متمایز تبدیل می کند.⁷

مهمتر از همه، سازمان جهانی تجارت شامل یک نظم حقوقی واقعی است. اگر به تعریف پروفیسور ژان سالمون⁸ مراجعه نماییم، با این تعریف مواجه می شویم، یعنی مجموعه ای از قواعد حقوقی که یک نظام را تشکیل می دهند و بر جامعه یا گروه خاصی حکومت می کنند و بدین ترتیب می بینیم که در نظم حقوقی بین المللی، یک نظم حقوقی خاص سازمان جهانی تجارت وجود دارد. سیستم سازمان جهانی تجارت دارای دو ویژگی اساسی است: مقررات معتبر و مکانیسم های اجرایی. اما مشخص بودن آن به معنای منزوی بودن آن نیست. اینها دو نکته ای است که درصدد بحث در مورد آن هستیم: اولاً چگونه این نظام حقوقی در نظم حقوقی بین المللی قرار می گیرد و ثانیاً چگونه با سایر نظام های حقوقی پیوند می خورد و تأثیرات آن با حقوق بین الملل تجاری چیست.

سازمان جهانی تجارت یک سازمان بین المللی است. این ممکن است بدیهی به نظر برسد، و با این حال بیش از ۵۰ سال طول کشید تا به این نتیجه رسید. این تلاش طولانی برای به دست آوردن موجودیت قانونی، امروز اثرات خود را در عرصه تجارت بین المللی بر جای گذاشته است.

بنابراین، تقریباً ۵۰ سال بعد، با موافقت نامه مراکش، سرانجام یک سازمان بین المللی واقعاً ایجاد شد، یعنی طبق تعریفی که کمیسیون حقوق بین الملل در پیش نویس مواد خود در مورد مسئولیت سازمان های بین المللی ارائه کرده^۹ و توسط یک معاهده یا سند دیگری که تحت نظارت حقوق بین الملل است و دارای شخصیت حقوقی بین المللی است، تاسیس شد. به منظور جلوگیری از هرگونه ابهام، موافقتنامه تأسیس سازمان جهانی تجارت در ماده هشتم بیان می کند که سازمان دارای شخصیت حقوقی است. پیامدهای این وضعیت بسیار زیاد است. موافقتنامه مراکش بیان می کند که اعضا باید امتیازات و مصونیت هایی را که برای اجرای وظایفش ضروری است به سازمان جهانی تجارت اعطا کنند. بنابراین، شخصیت حقوقی آن شامل یک جنبه بین المللی است که آن را قادر می سازد در سطح بین المللی به صورت مستقل عمل نموده و همچنین دارای شخصیت داخلی است که او را قادر می سازد برای اهداف عملیات روزمره خود قراردادهایی منعقد کند. بنابراین سازمان جهانی تجارت دارای صلاحیت های ضمنی است. پیامد اصلی این وضعیت سازمان بین المللی این است که سازمان جهانی تجارت را قادر می سازد تا اراده خاص خود را داشته باشد، که در یک خروجی حقوقی در محدوده های تعیین شده توسط سند تشکیل دهنده آن بیان می شود و با دیگر بازیگران بین المللی تعامل داشته و نقش اصلی در حل و فصل اختلافات داشته باشد.^{۱۰}

در نتیجه باید توجه داشت که ساز و کار حل و فصل اختلاف در سازمان جهانی تجارت همواره به عنوان قلب و هسته مرکزی نظام جدید تجارت بین الملل معرفی شده است. ایجاد این ساز و کار خود ناشی از تغییرات و تحولات گسترده ای است که نظام حقوق بین الملل را تحت تأثیر خود قرار داده است. خصوصی کردن حقوق بین الملل از طریق شرکت اشخاص خصوصی در فرایند حل و فصل اختلافات، قضایی کردن نظام بین الملل ناشی از روند رو به رشد تشکیل محاکم قضایی بین المللی و ایجاد

⁷ . Harpaz, Marcia Don , "Sense and Sensibilities of China and WTO Dispute Settlement", 44 Journal of World Trade, 44, (2010): 1159

⁸ . Jean Salmon

⁹ . William J. Davey, The First Years of WTO Dispute Settlement: Dealing with Controversy and Building Confidence, (Cambridge University Press, 2015): 349

¹⁰ . Ibid: 351

ارگان استیناف در چارچوب سازمان جهانی تجارت، همچنین پدیدار شدن الزاماتی نظیر شفافیت و دموکراسی در دادرسی، موضوعاتی هستند که فراروی نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت قرار گرفته است.

۳- ایجاد نظم نوین حقوقی یکپارچه در حقوق بین الملل تجاری

سازمان جهانی تجارت به عنوان یک سازمان بین المللی واقعی، اکنون یک نظم حقوقی یکپارچه و متمایز را شامل می شود که عبارت اند از: (۱) مجموعه ای از مقررات را ایجاد می کند و (۲) یک سیستم را تشکیل می دهد و (۳) یک جامعه را اداره می کند.

(۱) قبل از هر چیز مجموعه ای از مقررات سازمان جهانی تجارت به عنوان معاهده ای در نظر گرفته می شود که شامل حدود ۵۰۰ صفحه متن همراه با بیش از ۲۰۰۰ صفحه جدول تعهدات می باشد. علاوه بر این، رویه و تصمیمات ۵۰ ساله گات که به عنوان "تعهدنامه گات" شناخته می شود، در معاهده جدید سازمان جهانی تجارت گنجانده شده است. همچنین مقررات سازمان جهانی تجارت به طور منظم مورد مذاکره مجدد قرار می گیرند. در حالی که دبیرخانه سازمان جهانی تجارت و نهادهای سازمان جهانی تجارت هیچ گونه قدرت کلی برای تصویب مقررات الزام آور رسمی ندارند ولی نهادهای سازمان جهانی تجارت قادر به اتخاذ تصمیمات مؤثری هستند که پاسخ های عملی به نیازهای خاص را ارائه می دهند و از این نظر، آنها نوعی راه حل را ارائه می کنند. مقررات ثانویه این سیستم صرفاً بر اصول یک دیپلماسی خاص استوار نیست که اغلب، بر اساس گات، به اتخاذ راه حل های مذاکره ای منجر شود و در نتیجه قدرت نسبی دولت های درگیر را منعکس کند. در واقع سازمان جهانی تجارت برابری (به معنایی که حقوق بین الملل عمومی برای این اصطلاح بیان می کند) ایجاد نمی کند، بلکه قانونمندی و پایبندی به آن ایجاد می شود.

(۲) این مقررات یک سیستم یکپارچه را تشکیل می دهند. در واقع، موافقتنامه های سازمان جهانی تجارت در یک تعهد واحد ادغام می شوند تا نهادی را تشکیل دهد که قرار است منسجم باشد. تعدادی از مقررات این واقعیت را یادآوری می کند، به ویژه ماده ۲ که بیان می کند موافقت نامه های تجاری چند جانبه بخش جدایی ناپذیری از موافقت نامه تأسیس سازمان جهانی تجارت هستند و برای همه اعضا الزام آور هستند. به همین دلیل است که آنها به موافقتنامه تأسیس سازمان جهانی تجارت ضمیمه می شوند. در چندین مورد، هیئت حل اختلاف (DSB) در این مورد تأیید کرده است که اعضا باید از تمام مقررات سازمان جهانی تجارت پیروی و باید به طور هماهنگ تفسیر شده و به صورت جمعی و همزمان اعمال شوند. بنابراین، معاهده سازمان جهانی تجارت در واقع یک "توافق واحد" است که نظم حقوقی سازمان یافته ای را در در مورد حل اختلافات حقوق بین الملل تجاری ایجاد کرده است.

(۳) باید توجه داشت که حقوق مرتبط با سازمان جهانی تجارت و مقررات آن بر یک جامعه، یعنی اعضای آن، حاکم است. در معاهده ای که منافع آن تا حدی به فعالیت فردی بستگی دارد، حقوق مزبور ممکن است به عنوان نقض تلقی شود، زیرا صرف وجود حقوق می تواند دارای اثر تعدیل کننده قابل ملاحظه ای بر فعالیت های اقتصادی افراد داشته باشد. صلاحیت کشورها نه تنها به عنوان موضوعات حقوق سازمان جهانی تجارت، بلکه به عنوان تابعین، هنوز مورد مناقشه است. با کنار گذاشتن این

بحث، می‌توان گفت که مقررات سازمان جهانی تجارت بیش از هر چیز به طور مؤثر بر جامعه اعضای آن حاکم است، زیرا عدم رعایت آن در چارچوب هیئت‌های حل اختلاف دارای مجازات دارد. به عبارت دیگر، آنها یک نظم حقوقی جدید را همانطور که در بالا تعریف شد تشکیل می‌دهند که بر حقوق بین‌الملل تجاری تأثیرات مستقیم خود را می‌گذارد.^{۱۱}

با این حال، این سیستم حقوقی یکپارچه صرف نیست: در حقوق بین‌الملل یک فرض اعتباری وجود دارد و قواعد مرتبط با معاهدات آن باید در هماهنگی با اصول حقوق بین‌الملل در نظر گرفته شوند. بنابراین، نظم حقوقی سازمان جهانی تجارت، از جمله، به برابری حاکمیتی کشورها، حسن نیت، همکاری بین‌المللی و تعهد به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات احترام می‌گذارد و به قواعد تفسیر کنوانسیون‌ها که برای مثال، در مرجع تجدیدنظر اعمال می‌شود، اشاره ندارد. سازمان جهانی تجارت به مقررات عمومی بین‌المللی احترام می‌گذارد و در عین حال آن را با واقعیت‌های تجارت بین‌المللی تطبیق می‌دهد. سازمان جهانی تجارت با پیوستن به نظم حقوقی بین‌المللی، نظام حقوقی منحصر به فرد خود را ایجاد کرده است.^{۱۲}

۴- احیای اصول حقوق بین‌الملل مرتبط با حل و فصل اختلافات توسط سازمان جهانی تجارت (اصل الزام به حل و فصل اختلافات از راه‌های مسالمت‌آمیز)

با کنار گذاشتن بحث دکترین در مورد مستقل بودن حقوق بین‌الملل اقتصادی، واضح است که حقوق مرتبط با سازمان جهانی تجارت عمدتاً یک کاربرد از حقوق بین‌الملل به طور کلی است. دو اصل از حقوق بین‌الملل عمومی که سازمان جهانی تجارت به شیوه خود آن‌ها را احیا کرده و اثری ماندگار بر آنها گذاشته است، عبارت‌اند از: برابری حاکمیتی دولت‌ها و الزام به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات که اصل دوم مرتبط با موضوع مورد بحث بوده و درباره آن موضوع به بحث می‌پردازیم.

این تعهد اصلی است که در قلب حقوق بین‌الملل عمومی قرار دارد و در منشور سازمان ملل متحد ذکر شده است. مجمع عمومی قطعنامه معروف اصول هفت‌گانه همزیستی مسالمت‌آمیز^{۱۳} را تصویب کرده است که یادآور می‌شود: «دولت‌ها اختلافات بین‌المللی خود را با روش‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل می‌کنند، به گونه‌ای که صلح و امنیت و عدالت بین‌المللی به خطر نیفتد». از این رو، زمانی که دولت‌ها سازمان‌های بین‌المللی را ایجاد کردند، اطمینان حاصل کردند که هدف اصلی آنها حفظ صلح از طریق مباحثات و جلوگیری از تنش‌های بین‌المللی است. سپس سیستم‌های حل اختلاف را معرفی کردند. در این زمینه، ایجاد یک سیستم تجاری چندجانبه وسیله‌ای برای تضمین صلح از طریق قانون و صلح بود.^{۱۴}

اجرای اصل الزام به حل و فصل اختلافات از راه‌های مسالمت‌آمیز با نهادهایی که برای این منظور ایجاد شده است، راهی برای نهادینه کردن مسئولیت بین‌المللی در چارچوب حقوق بین‌الملل تجاری است که ویژگی اصلی آن در حقوق بین‌الملل سنتی تمرکززدایی است. اکنون مشخص شده است که دولت‌ها مسئول هرگونه تأثیر منفی اعمال متخلفانه خود هستند. اما تعیین

¹¹ . Pascal, Lamy, The Place of the WTO and its Law in the International Legal Order, *The European Journal of International Law*, Vol. 17 no.5, (2007): 972

¹² . Petros, Mavroidis, C & Alan O, Sykes, *The WTO and International Trade Law / Dispute Settlement* (Elgar Publishing: Cheltenham, United Kingdom, 2005), 476

¹³ . The seven principles of peaceful coexistence

¹⁴ . Pilar Zejan and Frank L. Bartels, "Be Nice and Get your Money – An Empirical Analysis of World Trade Organization Disputes and Aid", *Journal of World Trade*, (2006): 1030

مسئولیت آنها و بالاتر از همه، اجرای آن برای اثربخشی و کارآمدی هر نظام حقوقی ضروری است. لذا یکی از ویژگی‌های متمایز سازمان جهانی تجارت، مکانیسم پیچیده حل و فصل اختلافات آن است. بر اساس ماده ۵۶ متن کمیسیون حقوق بین الملل در مورد «مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال متخلفانه بین‌المللی» به عنوان ضمیمه قطعنامه ۸۳/۵۶ مجمع عمومی آمده است.^{۱۵}

سیستم حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت اگرچه هنوز تحت تأثیر منشأ آن بود، اما به قول پروفیسور کنال فورگس^{۱۶}، بیشتر یک مکانیسم سازش شبه قضایی بود و سیستم حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت یک "صلاحیت" جدیدی را معرفی کرد که اجرای احکام و توصیه‌ها را تضمین می‌کند. بنابراین این رویه به حفظ الزامات اساسی دادرسی عادلانه تمایل دارد.^{۱۷} این یک حوزه قضایی اجباری است که به طور گسترده برای اعضا قابل دسترسی است؛ طبق مقررات تصمیم می‌گیرد؛ رویه اتخاذ تصمیمات به صورت شبه خودکار است، احکام توسط افراد مستقل صادر می‌شود و اجرای آنها منوط به نظارت مستمر چند جانبه است تا رضایت کامل شاکی که البته در صورت مشاهده چنین موضوعی تخلف است. علاوه بر این، نهاد دادگاه تجدیدنظر کمابیش مانند یک دادگاه استیناف عمل می‌کند که فقط به موضوعات حقوقی رسیدگی می‌کند. همه این مسائل نشانگر تاثیراتی می‌باشد که سیستم حل و فصل اختلاف سازمان بر اساس اصل حل و فصل مسالمت آمیز بر حقوق بین الملل تجاری گذاشته است.

۵- فرضیه عمومی سازی مقررات سازمان جهانی تجارت در چارچوب حل و فصل اختلافات

یکی از ویژگی‌های مهم و از بسیاری جهات نوآورانه این سیستم، فرض منفعت حقوقی و اقتصادی در طرح دعوی است که فرضیه عمومی سازی مقررات سازمان جهانی تجارت را تأیید می‌کند. در واقع هر کشور عضو می‌تواند مقررات سازمان جهانی تجارت را اجرا کند، خواه این قاعده را داشته باشد یا نداشته باشد. این اصل به دوره گات بازمی‌گردد. به عبارت دیگر، هر کشوری می‌تواند رویه‌های حل و فصل اختلاف را بر اساس این ادعا که یکی دیگر از اعضا به تعهداتش بر اساس مقررات سازمان جهانی تجارت عمل نمی‌کند، آغاز کند.^{۱۸}

اعضای سازمان جهانی تجارت به نظارت و پیگیری اجرای نتیجه‌گیری‌های پرونده توسط کشور بازنده دعوی ادامه می‌دهند. علاوه بر این، اگر نتایج به طور کامل اجرا نشود، طرف برنده ای که چنین درخواستی می‌کند، ممکن است اقدامات متقابلی را در قالب تحریم‌های تجاری اعمال کند.^{۱۹}

ملاحظه می‌شود که نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت در این زمینه خاص یک گام جلوتر از حقوق بین‌الملل عمومی حرکت می‌کند، چرا که در طول چند سال گذشته در کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز این بحث مطرح بوده است و در بحث

¹⁵ . Harpaz, Marcia Don , "Sense and Sensibilities of China and WTO Dispute Settlement", 44 *Journal of World Trade*, 44, (2010): 1155

¹⁶ . Canal Forgues

¹⁷ . Williams and George Barker, *China and the World Trading System – Entering the New Millennium* (Cambridge University Press, 2003), 39.

¹⁸ . Valentine, Rugwabiza, Call on ECOSOC to Fight Protectionism, *N.Y.C.* July 3, (2012): 21

¹⁹ . Charles, Schumer, & Paul, Craig Roberts, Exporting Jobs Is Not Free Trade: Rethinking Protectionism, *Intl. Herald Trib.*, Jan. 7, (2004): 6

مسؤولیت بین‌المللی، گزارشگر ویژه کمیسیون در چهل و چهارمین و چهل و پنجمین اجلاس (سال‌های ۱۹۹۲ و ۱۹۹۳) پیشنهاد کرد که توسل به اقدامات متقابل تا حد ممکن محدود گردد. وی برای این کار در نظر گرفتن پیش‌شرطی را پیشنهاد می‌کرد که طبق آن تا پیش از توسل به اقدام متقابل باید «تمام راه‌حل‌های حل و فصل دوستانه که به موجب حقوق بین‌الملل عمومی، منشور ملل متحد یا هر وسیله حل و فصل اختلاف دیگری که [دولت خسارت دیده] عضو آن است، وجود دارد» طی شود.^{۲۰} به علاوه در صورتی که موضوع برای حل اختلاف تحت رسیدگی باشد طرفین تا صدور رأی باید از توسل به اقدام متقابل خودداری کنند.

به هر حال در بحث کمیسیون حقوق بین‌الملل در این زمینه دیدگاه‌های گوناگونی مطرح بود و به نظر می‌رسد که اکثریت اعضا معتقد به «قاعده‌مند کردن» اقدامات متقابل بودند، هر چند قائلین به این نظر خود به گروه‌های کوچک‌تری تقسیم می‌شدند.

البته فکر مشروط کردن اقدامات متقابل به حل و فصل اختلافات فکر جدیدی نیست و شصت سال پیش انستیتوی حقوق بین‌الملل «اقدام متقابل را وقتی رعایت حقوق به‌طور مؤثر به وسیله راه‌حل‌های حل و فصل مسالمت‌آمیز تضمین شده باشد» ممنوع اعلام کرد.^{۲۱} طرفداران و مخالفان این امر هر یک استدلال‌های خود را به نوعی عنوان می‌کنند. طرفداران به خطر واگذار کردن اجرای اقدام متقابل به تصمیم یک‌جانبه دولتی که اعمال زور می‌کند، اشاره می‌کردند و برخی نیز خطر گسترش یافتن اقدامات متقابل و در مقابل آن «تلافی در برابر تلافی» را مطرح می‌کردند و مخالفان نیز مدعی بودند که دولت‌ها عموماً چنین محدودیت‌هایی را بر امتیاز خود جهت تحمیل یک‌جانبه اقدامات متقابل (وقتی برای منافعشان ضروری تشخیص می‌دهند) قبول نمی‌کنند و برخی نیز حل و فصل اختلافات پیشنهاد شده را بیش از حد پیچیده، وسیع و انعطاف‌ناپذیر می‌دانستند و معتقد بودند منجر به تشریفاتی طولانی و پر هزینه می‌گردد.^{۲۲}

در نتیجه اقدامات متقابل که مستلزم تعلیق امتیازات یا دیگر تعهدات هستند، می‌توانند ابزار موثری برای تشویق اجرای تصمیمات و توصیه‌ها هم باشند. از سوی دیگر، این اقدامات می‌توانند تجارت بین‌المللی را به شدت مختل نمایند که این خود با اهداف تفاهم‌نامه حل و فصل اختلافات در تعارض خواهد بود. در هر صورت، به منظور جلوگیری از سوء استفاده، دولتی که به تعلیق پیشنهادی اعتراض دارد یا مدعی است که اقدامات نامناسبی علیه آن تحمیل شده است، حق دارد تا برای تصمیم‌گیری در مورد این موضوعات به داوری الزام آور متوسل شود.^{۲۳}

به این ترتیب با اینکه این بحث در چارچوب کمیسیون حقوق بین‌الملل هنوز به نتیجه نرسیده است می‌بینیم که حقوق سازمان جهانی تجارت در این زمینه جلوتر از حقوق بین‌الملل قرار گرفته است و توسل اقدامات متقابل را به نوعی «قاعده‌مند» کرده است.

²⁰ .Robert Rosenstock, "The Forty-fourth Session of the International Law Commission". *American Journal of International Law*, Vol. 87, (1993): 141

²¹ .Institut de Droit International. *Annuaire* 38, 108-11 (1934).

در این سال حقوقدان‌های برجسته‌ای همچون ویشر (Ch. De. Visscher) و رولن (H. Rolin) عضو انستیتو بودند.

²² .Schachter, "Dispute Settlement and Countermeasures in the International Law Commission", *American Journal of International Law*, Vol. 88, (1994): 472

^{۲۳} . محمدعلی صلح چی و هیبت الله نژندی منش، *حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی*، چاپ پنجم، (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۵)، ۳۴۴

به هر جهت تجربه سازمان جهانی تجارت و گات در این زمینه می‌تواند مورد توجه کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز قرار گیرد و در تصمیمات بعدی آن مؤثر باشد.

از همه این مکانیسم‌ها چه نتیجه‌ای می‌توان گرفت؟ اول از همه، آنها تأیید یک جامعه‌سازی خاص هستند که در سازمان جهانی تجارت با نهادینه‌سازی مسئولیت بین‌المللی (بر اساس عمومی سازی مقررات مربوطه) در حال انجام است. این ایده اساساً تضمین احترام به قاعده به جای جبران خسارت است. در این مسئله دیگر منافع طرف آسیب دیده مهم نیست، بلکه منافع مشترک می‌باشد که بسیار مهم تلقی می‌گردد. در واقع، نقض مقرراتی که در مورد جامعه اعمال می‌شود، به خودی خود نقض حقوق همه کشورهای عضو است که همگی حق دارند احساس کنند که تحت تأثیر اثرات نامطلوب قرار گرفته‌اند. به عبارت دیگر، مسئولیت توسط یک "واقعیت" عینی ایجاد می‌شود: این مسئولیت نتیجه عدم انطباق است و هر عواقبی ممکن است داشته باشد.^{۲۴}

۶- تاثیرات نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت جهت جلوگیری از چندپارگی حقوق بین الملل تجاری

توافقنامه مراکش تفاهم نامه فیصله اختلافات^{۲۵} را برای جلوگیری از چندپارگی نظام حل و فصل اختلاف در چارچوب یک واحد و بر اساس قواعد آن ایجاد نمود.

تفاهم نامه فیصله اختلافات مشتمل بر ترتیباتی برای فیصله اختلافات بین طرفین با اتخاذ تصمیم رسمی از یک رکن مستقل می‌باشد. این آیین شاید تنها به طور عینی اختلافاتی را حل و فصل نماید که به وسیله مذاکره با ارایه یک ویژگی قطعی حل نشده‌اند، بلکه ممکن است طرفین را به مذاکره بیشتر سوق دهد و بتواند انگیزه‌ای را برای ادامه تحقیق برای یک راه حل مبتنی بر مذاکره فراهم نماید حتی بعد از اینکه دعوا شروع شده باشد. در نظام سازمان جهانی تجارت ساختار و ساز و کار تحصیل تصمیمات مستقل، از طریق رسیدگی گروهی است. این گروه‌ها تحت نمایندگی سازمان جهانی تجارت و ارکان داخلی این سازمان می‌باشند. هدف این گروه‌ها عبارت است از همکاری با رکن فیصله اختلافات در ایفای مسوولیت هایش به موجب تفاهم نامه فیصله اختلافات. بر اساس ماده ۱۱، هنگامی که دعوی به یکی از این گروه‌ها ارجاع می‌شود از آن گروه خواسته می‌شود تا «یک ارزیابی عینی موضوعی و حکمی انجام دهد و سایر تصمیماتی را صادر نماید که به رکن فیصله اختلافات در صدور توصیه‌ها با ارایه احکامی که در موافقت نامه‌های مربوطه پیش بینی شده، کمک خواهد کرد». گروه‌ها همچنین باید مرتباً با طرفین اختلاف مشورت نمایند و فرصت کافی را برای توسعه یک راه حل قانع کننده متقابل به آنها بدهد. بنابراین، رسیدگی گروه‌ها از این جهت خاص است که آنها هم دارای ویژگی‌های داوری یا فیصله قضایی و عنصر سازش می‌باشند.^{۲۶}

²⁴ . Davey, William J. "Compliance Problems in WTO Dispute Settlement", 42 *Cornell Journal of International Law*, Issue 1, Article 5, (2009): 127 Available at

<http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol42/iss1/5>

²⁵ . Dispute Settlement Body

^{۲۶} . صلح چپی و نژندی منش، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین‌المللی، ۳۳۹

این موضوع یعنی همکاری با رکن فیصله سازمان جهانی تجارت و رسیدگی گروهی دو موضوع بسیار مهمی می باشد که باعث شده است نظام رسیدگی قضایی منحصر به فردی را ایجاد نماید که حقی از کسی زایل نشده و حقوق بین الملل تجاری با اطمینان بیشتری در چارچوب این سازمان به توسعه خود ادامه دهد. این توسعه مرهون ایجاد جامعه یکپارچه توسط سازمان جهانی تجارت می باشد که یکی از نمودهای آن را می توان در سیستم حل و فصل اختلافات مشاهده کرد. این موضوع را چنین می توان توجیه نمود که هر دولت عضو فارغ از اینکه در دعوا ذینفع می باشد یا نه، می تواند در چارچوب رعایت نکردن مقررات سازمان مربوطه توسط دولت دیگر به این رکن ارجاع دهد. این موضوع در واقع جامعه را صورتی ارزشی بخشیده و مکانیسم مربوطه جامعه قراردادی را از بین می برد. به عبارت بهتر منافع کل جامعه فارغ از زیان های یک دولت ارجحیت دارد.

نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت دارای صلاحیت اجباری می باشد و این صلاحیت را اعضای آن از قبل به آن اعطا نموده اند که به دعاوی حاصل از موافقتنامه رسیدگی نماید. ولی نکته ای که ممکن است در توسعه حقوق بین الملل تجاری خللی ایجاد نماید، صلاحیت محدود هیأت های رسیدگی می باشد. بدین صورت که صلاحیت رسیدگی محدود به این نوع دعاوی یعنی دعاوی ناشی از موافقتنامه می باشد نه هر دعوی دیگری. ولی نکته امیدوار کننده دیگری نیز وجود دارد که در برخی مقررهای سازمان جهانی تجارت، بعضی تعهدات غیر از تعهدات سازمان را جزو تعهدات سازمان قلمداد نموده و همین تعهدات را می توان به عنوان یکی از مستندات دعوا در هیئت اختلاف مطرح نمود. برای مثال می توان معاهده ترپس را نام برد که برای کلیه اعضا لازم الاجرا می باشد.^{۲۷}

۷- تفسیر موسع از قواعد حقوق بین الملل تجاری به عنوان یکی از تاثیرات نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت

رویه ای که در رکن حل اختلاف سازمان وجود دارد، نشان می دهد که تفسیر نباید مضیق باشد. یعنی نباید به گونه ای باشد که تفسیر صرفاً مبتنی بر مقررات موافقتنامه های سازمان باشد. همچنین در رویه مزبور نشان داده شده است که هیأت های حل اختلاف یا تجدیدنظر عملاً سایر قواعد حقوق بین الملل را اعمال کرده اند. در تفسیر این قواعد این موضوع همواره وجود دارد که برای نمونه می توان صلاحیت مبتنی بر تعیین صلاحیت، جایگاه حقوق داخلی و مقررات مربوطه، بار اثبات، اصولی از قبیل اصل عطف بما سبق نشدن در زمینه هایی مثل مسئولیت بین المللی یا قابلیت انتساب و ...^{۲۸} را نام برد.

بر این اساس باید توجه داشت که در نظام سازمان جهانی تجارت تفسیر بر عهده هیات های شبه قضایی و رکن استیناف می باشد. با وجود این، دولتهایی قواعد را وضع می کنند که از نوعی مسئولیت تقنینی برای قواعد قابل قبول برخوردارند. همچنین این دولتها دارای نوعی مسئولیت اجرایی به موجب این نظام می باشند. با وجود این نظام حل و فصل اختلافات تجاری بین

^{۲۷} . محمد شمسایی، سازمان جهانی تجارت و نظم حقوقی بین المللی، *فصلنامه پژوهش حقوق*، سال چهاردهم، شماره ۳۷، تابستان، (۱۳۹۱): ۵۹

^{۲۸} . Joost Pauwelyn, "The Role of Public International Law in the WTO: How far can we Go?" *AJIL*, Vol. 95, (2007): 563

المللی سازمان جهانی تجارت حاکی از نوعی مزیت صریح نسبت به نقش ارکان سازمان‌های بین‌المللی در حل و فصل آنها برخوردار است و این خود مزیت مضاعفی برای حقوق بین‌الملل تجاری و توسعه آن می‌باشد.^{۲۹}

همچنین هیأت‌های حل اختلاف، موافقتنامه‌های سازمان را بر اساس کنوانسیون ۱۹۶۹ وین تفسیر می‌نمایند. از جمله بر اساس ماده ۳ تفاهمنامه **حل و فصل اختلافات** می‌بایست قواعد عرفی تفسیر در حقوق بین‌الملل به کار رود.^{۳۰} این موضوع در مرحله استینافی نیز صادق می‌باشد. بر اساس نظر رکن یاد شده، شفاف نمودن این موافقتنامه می‌بایست از طریق رجوع به مقررات تفسیر بر اساس کنوانسیون وین ۱۹۶۹ صورت گیرد. برای این امر نیز محدودیتی وجود ندارد؛ بدین صورت که چون این مقررات مصرح در کنوانسیون به نوعی عرفی شده‌اند، لذا نیازی نمی‌باشد عضو کنوانسیون بوده و برای همگان لازم الاجرا باشد.^{۳۱} بنابراین در حقوق بین‌الملل تجاری، به ویژه، قواعد محرز و مسلم را تنها در صورتی می‌توان به طور موثر اعمال کرد که این قواعد به طور بی‌طرفی و توسط مراجع صلاحیتدار تفسیر شوند و مورد پذیرش عام باشند.^{۳۲}

۸- ضمانت اجرای آرای نهاد حل اختلاف سازمان جهانی تجارت و تاثیرات آن بر حقوق بین‌الملل تجاری

همانطور که اشاره شد، تعهدات مرتبط با این سازمان که از طریق حل و فصل اختلافات صورت می‌گیرد، به صورت اجباری بوده و قابلیت اجرایی دارد. چراکه ضمیمه شماره ۲ سند تاسیس سازمان حل و فصل اختلافات حاصله را تضمین نموده است.^{۳۳}

پس از صدور رای توسط هیأت رسیدگی یا رکن استیناف و تایید آن توسط رکن حل اختلاف اگر دولت محکوم آن حکم را اجرا نکرد و به نقض موافقت نامه ادامه داد، باید طریق جبران را ارائه کند و یا این که باید تنبیهی مناسب برای آن کشور در نظر گرفته شود که با تحمیل همراه خواهد بود. موافقت نامه حل و فصل اختلافات بر این نکته تاکید دارد که رعایت فوری توصیه‌ها یا احکام رکن حل اختلاف توسط کشورها برای تضمین حل موثر اختلافات لازم و ضروری است و این به نفع کلیه اعضاء می‌باشد. در صورتی که توصیه‌ها و احکام، ظرف فرصتی معقول به اجرا در نیایند، جبران^{۳۴} و تعلیق امتیازات یا سایر تعهدات^{۳۵} مطرح می‌شوند. البته دولت‌ها در این مرحله غالباً به جای تحمل چنین تحریم‌هایی به مذاکره برای دستیابی به جایگزین‌های دیگر می‌پردازند. این ساز و کار به ظاهر ساده اجرایی به طور قابل ملاحظه در مورد رعایت موافقت نامه‌های سازمان جهانی تجارت موثر بوده است.^{۳۶}

^{۲۹} . صلح چی و نژندی منش، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین‌المللی، ۳۴۵

^{۳۰} . James Cameron, Kevin R. Gray, "Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 50, (2001), 253

^{۳۱} . Cameron, Kevin R. Gray, "Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body, 254

^{۳۲} . Pascal Lamy, "The Place of WTO and its Law in the International Legal Order", *EJIL*, Vol. 17, no.5, (2007), 979

^{۳۳} . Mark Jennings, (2004), *The WTO and International law, WTO law and international law, Anzsil conference*, 2004, 2

^{۳۴} . Compensation

^{۳۵} . Suspension of concessions or other obligations

^{۳۶} . Geoffrey Antell, Book review, *Harvard International Law Journal*, vol. 46, No 3, (2005): 528

با وجود این، اجرای قواعد حل و فصل اختلاف خودکار و اتوماتیک نخواهند بود و در عمل به نظر می‌رسد که وزن نسبی اقتصادی و سیاسی طرفین اختلاف مؤثر خواهد بود. از این رو، وقتی که بر اساس ماده ۲۲ توصیه‌ها یا تصمیمات در مدت زمان معقولی اجرا نشوند، مهم است که به بررسی راهکارهای موجود و در دسترس پرداخته شود.^{۳۷}

بنابراین همین ساز و کار متقابل تجاری می‌تواند موثر واقع گردد. این موضوع انگیزه‌ای را برای کشورها به وجود می‌آورد که به صورت داوطلبانه به اجرای احکام سازمان اقدام نمایند^{۳۸}، امری که به توسعه حقوق بین‌الملل تجاری کمک شایانی می‌نماید و باعث استحکام آرا و احکام سازمان مربوطه می‌شود. به نظر می‌رسد دو شیوه جبران خسارت و تعلیق امتیاز یا محرومیت از حضور در سازمان پشتوانه محکمی را برای توسعه حقوق بین‌الملل تجاری ایجاد نموده است.

۹- نوآوری‌های نظام حل اختلافات سازمان جهانی تجارت در روبه استینافی

یکی از نوآوری‌های نظام جدید حل و فصل اختلاف، همین در نظر گرفتن رکن استینافی در این نظام است. وظیفه رکن استیناف عبارت است از استماع موضوعات مطرح شده در پانل‌ها. استیناف محدود به موضوعات حقوقی مطرح شده در گزارش پانل و تفاسیر حقوقی ارائه شده توسط این هیأت خواهد بود و ممکن است منجر به تأیید، تغییر یا وارونه شدن یافته‌ها و نتیجه‌گیری‌های حقوقی پانل شود. این رکن سپس گزارش خود را به رکن حل اختلاف تقدیم می‌کند.^{۳۹}

نظام حل و فصل اختلافات مانند رکن قضایی سازمان ملل متحد (دیوان بین‌المللی دادگستری) تشکیلات خاصی ندارد. به این ترتیب تشکیلات حل و فصل اختلافات یا رکن حل اختلاف از شخصیت حقوقی برخوردار نیست. البته طبق ماده ۸ موافقتنامه سازمان جهانی تجارت خود سازمان دارای شخصیت حقوقی است و هر یک از اعضا صلاحیت حقوقی لازم را برای انجام وظایفش به آن اعطا خواهند کرد.

رکن استیناف قبل از این که اولین پرونده را رسیدگی نماید، مجموعه‌ای از قواعد را صادر کرد که تمام ابعاد آیین‌هایش را در بر می‌گیرد. سه جنبه از قواعد بیانگر تصور جدید این رکن از اشتغال‌تس می‌باشند که مطابق تناسبات و مناسبت‌های حقوق بین‌الملل تجاری می‌باشد. نخست، در تنظیم مهلت‌ها و بررسی دیگر مسایل شکلی، این قواعد منعکس‌کننده، نیاز به روند صحیحی هستند که در آن رسیدگی‌های قضایی ساده وجود دارند. دوم، در این قواعد بر استقلال و بی‌طرفی اعضای این رکن تأکید شده است. سوم، در احراز و بیان این که تصمیمات را چه کسانی و چگونه اتخاذ می‌کنند، این قواعد اصل چرخشی (تناوب) را اعمال می‌کنند، اما به طور ماهرانه آن را بکار می‌گیرند.^{۴۰}

^{۳۷}. صلح چی و نژندی منش، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، ۳۴۵

^{۳۸}. حسن مرادی و محمدتقی رضایی، «ساز و کارهای اجرای تعهدات و عواقب نقض آن در سازمان جهانی تجارت»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق

و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۳، پاییز، (۱۳۸۹): ۳۲۶

^{۳۹}. بندهای ۱ و ۶ و ۱۳ ماده ۱۷ تفاهم‌نامه حل اختلاف.

^{۴۰}. صلح چی و نژندی منش، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، ۳۴۱-۳۴۲

طبق همین ماده که به وضعیت سازمان جهانی تجارت اختصاص دارد، هر یک از اعضا به سازمان جهانی تجارت و مقامات آن و نمایندگان اعضا، مزایا و مصونیت‌های لازم را برای انجام مستقل وظایفشان در ارتباط با سازمان جهانی تجارت اعطا خواهند کرد و این مزایا و مصونیت‌ها مشابه مزایا و مصونیت‌هایی خواهد بود که در کنوانسیون مزایا و مصونیت‌های کارگزاری‌های تخصصی مصوب سازمان ملل متحد در نوامبر ۱۹۴۷ مقرر شده است. طبیعتاً رکن حل اختلاف و رکن استینافی و پانل‌ها را می‌توان جزئی از تشکیلات سازمان محسوب کرد و این تشکیلات که در حقیقت نمود فعالیت سازمان هستند از مصونیت‌ها و مزایای مندرج در کنوانسیون مورد اشاره برخوردار خواهند بود. به این ترتیب لازم است درباره کنوانسیون مورد بحث توضیح داده شود.^{۴۱}

مهم‌ترین عاملی که به نظام حل اختلاف مورد بحث خصیصه قضایی (آنهم از نوع حقوق داخلی) می‌بخشد، نوآوری قابل توجهی است که در زمینه رویه استینافی در تفاهم‌نامه پیش‌بینی شده است. طی این رویه که قبلاً تشریح شده است یک رکن دائمی استینافی عهده‌دار وظیفه تجدید نظر در آرا و تصمیمات پانل‌هاست که صرفاً به مسایل و موضوعات حقوقی محدود است.

در رویه‌ی حل اختلاف گات ۱۹۴۷، قدرت الزام‌آور حقوقی رأی حل اختلاف از نظر سیاسی نیز تأیید و تقویت می‌شد (به دلیل رویه‌ی اجماع مثبت در تصویب آن) و یافته‌های کارشناسان مستقل به وسیله کشورهای عضو گات از جمله کشور محکوم علیه تنفیذ می‌شد. در نظام حل اختلاف سازمان جهانی تجارت، تصویب شبه خودکار گزارش پانل‌ها از نظر سیاسی تنها همراه مفاد «بررسی استینافی» به وسیله یک رکن دائمی استینافی قابل قبول بوده است.^{۴۲}

به این ترتیب استقلال، تخصص و عملکرد صرفاً حقوقی رکن استینافی به عنوان تضمینی در برابر یافته‌های حقوقی ناقص تلقی می‌شد. در نظر گرفتن این مفاد باعث می‌شود که طرف بازنده نتواند ادعا کند که رأی حل اختلاف غیر عادلانه، مضر یا ناقص بوده است و به برخی استدلال‌ها توجه نشده است و به این ترتیب زمینه عدم رعایت رأی از بین می‌رود. این نوآوری کم سابقه می‌تواند به عنوان یکی از مزایا و عاملی موجب تقویت اعتماد به نظام حل اختلاف مورد بحث محسوب گردد.

۱۰- کارایی نظام حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت

بر اساس مقررات سازمان جهانی تجارت اعضا نباید به اتخاذ تصمیمات یک طرفه علیه یکدیگر اقدام کنند. بلکه موظفند تا دعای خود را از طریق رکن حل و فصل دعای سازمان و طبق مقررات آن حل و فصل نمایند. در واقع این که تمامی اعضای سازمان جهانی تجارت پذیرفته اند که از قضاوت‌ها و همچنین اقدامات یک جانبه و خود سرانه نسبت به تشخیص این که دیگر اعضا سازگار با مقررات سازمان عمل کرده اند یا خیر خوداری کنند، عامل کارایی نظام حل و فصل اختلاف می باشد و این محدودیت، اهمیت بسیاری در تضمین این امر دارد که نظام تجارت چند جانبه برای تشخیص اقدام در برابر اختلافات تجاری نظامی مبتنی بر قانون و قاعده حقوقی می باشد و نه نظامی مبتنی بر قدرت اقتصادی^{۴۳}

⁴¹. UN Treaty Series, Vol. 33, P.262.

⁴². صلح چی و نژندی منش، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین المللی، ۳۸۹

⁴³. Peter, Sutherland et. el, *The future of the WTO*, Geneva, (WTO publication, 2004), 220

این رویکرد در سازمان جهانی تجارت که اعضای آن طیفی گسترده از کشورهای جهان از قدرتمندترین کشورهای اقتصادی جهان تا فقیرترین آنها را در بر دارد، بسیار حائز اهمیت است و شیرازه این نظام را تشکیل می دهد. زیرا اگر قدرت های بزرگ اقتصادی در صورت اختلاف نظر در مورد نقض تعهدات سازمان با کشورهای ضعیف خودسرانه اقدام می نمودند، کل نظام سازمان جهانی تجارت زیر سؤال می رفت و شیرازه آن از هم می پاشید.^{۴۴}

نتیجه گیری

نظام حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت نوآوری هایی را برای تجارت جهانی و حقوق بین الملل تجاری به ارمغان آورده و تاثیراتی را بر آن گذاشته است که سیستم نوینی برای حل و فصل اختلافات تجاری ایجاد نموده است که این تاثیرات نه تنها باعث توسعه تجارت در سطح بین المللی شده است بلکه باعث تسریع در تجارت بین المللی شده است. لذا با بررسی مسائل مختلفی که در مقاله بدان پرداخته شد، سازمان جهانی تجارت از جمله نهاد حل و فصل اختلاف آن به نظم نوین حقوقی تجاری شکلی تازه بخشید. برای این موضوع هم درک ماهیت حل اختلافات در سازمان جهانی تجارت بسیار مهم بوده و در روند توسعه حقوق بین الملل تجاری بسیار اساسی می باشد. همچنین همین نظم نوین حقوقی - تجاری باعث یکپارچه سازی حقوق بین الملل تجاری شده و رویه فعلی را دچار تغییر و تحول نمود که خود به پیشرفت تجارت جهانی کمک شایانی نمود. سازمان جهانی تجارت همچنین در بحث تجارت بین المللی و حل اختلافات مربوطه مفهوم خاصی به اصل الزام به حل و فصل اختلافات از راه های مسالمت آمیز بخشیده است. برای این امر فرضیه عمومی سازی مقررات سازمان جهانی تجارت نیز بر توسعه حقوق بین الملل تجاری تاثیراتی داشته است که در مقاله مطرح گشت و مشخص شد که عمومی سازی مقررات حل اختلاف در سازمان های بین المللی می تواند نه تنها توسعه حقوق بین الملل تجاری بلکه توسعه حقوق بین الملل عمومی را نیز باعث شود. در ادامه نیز اشاره شد که یکپارچه سازی و عمومی سازی مقررات سازمان جهانی تجارت از چندپارگی و تشتت حقوق بین الملل تجاری جلوگیری نموده است.

از جمله دیگر موضوع مهمی که در مقاله از آن سخن به میان رفت، تفسیر موسع از قواعد حقوق بین الملل تجاری به عنوان یکی از تاثیرات نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت می باشد که به نفع تجار و تجارت بین المللی شده است. برای این امر نیز ضمانت اجرای آرا نیز بسیار مهم می باشد که در صورت امتناع از آن از منافع حضور در سازمان جهانی تجارت محروم گشته و این امر به دلیل بهای سنگین آن برای اقتصاد داخلی کشورها معمولاً دولت ها تمایلی به امتناع از اجرای آرا ندارند و این خود بر حقوق بین الملل تجاری و توسعه آن در راستای استحکام آرا تاثیرات شگرفی گذاشته و اعتبار آرا و تصمیمات تجاری را به اثبات رسانده است. این رویه در استحکام آرا تنها به این مرحله ختم نمی شود بلکه مرحله استینافی هم این رویه را به سمت ثبات بیشتر احکام دیوان کشانده و در نتیجه حقوق بین الملل تجاری را با رویه جدیدی رو به رو نموده است و همین موضوع توسعه آن را تضمین نموده است. این نوآوری در نوع خود بسیار مثبت ارزیابی شده چراکه در سایر سازمان های بین المللی و سایر نظام های حقوقی نظیر ندارد و این خود حقوق بین الملل تجاری را به سمت قضایی شدن و البته

^{۴۴}. مرادی و رضایی، ساز و کارهای اجرای تعهدات و عواقب نقض آن در سازمان جهانی تجارت، ۳۲۵

قانونمندی هدایت نموده است. و همه این مسائل کارایی نظام حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت را سبب شده است که این کارایی در حقوق بین الملل تجاری کم و بیش مشهود می باشد.

در نتیجه به دلیل اینکه معمولاً حل اختلافات تجاری هزینه بر و پیچیده هستند، منافع سیاسی و البته اقتصادی نیز پشت آن وجود دارد که به دلیل همین منافع کلان سبب شده است که دولت ها به سمت حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات متمایل شوند و کارآمدی نهاد حل و فصل اختلاف مزید بر علت بوده است.

بنابراین سیستم حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت نوآوریها و ابتکارات شگفت انگیزی را در زمینه حل و فصل اختلافات تجاری بین المللی ایجاد کرده است و الحاق همراه با علاقه حدود ۱۵۰ کشور دلیل دیگری بر موثر بودن سیستم حل اختلاف سازمان می باشد که توانسته است با کارکرد موثر و تضمین حقوق همه کشورهای عضو (اعم از کشورهای توسعه یافته، در حال توسعه و کشورهای با کمترین میزان توسعه یافتگی) نظر مساعد آنها را جلب کند.

منابع و مأخذ

- ۱- شمسایی، محمد، سازمان جهانی تجارت و نظم حقوقی بین المللی، فصلنامه پژوهش حقوقی، سال چهاردهم، شماره ۳۷، تابستان، ۱۳۹۱.
- ۲- صلح چی، محمدعلی و نژندی منش، هیبت الله، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین المللی، چاپ پنجم، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۵.
- ۳- کدخدایی، عباس، «نگرشی بر ساختار مرجع حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت»، مجله حقوقی، ش ۲۱، ۱۳۷۹.
- ۴- مرادی، حسن و رضایی، محمدتقی، ساز و کارهای اجرای تعهدات و عواقب نقض آن در سازمان جهانی تجارت، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۳، پاییز، ۱۳۸۹.

5- Antell , Geoffrey, Book review , *Harvard International Law Journal* , vol . 46 , No, 2004

6- Davey, William J, "Compliance Problems in WTO Dispute Settlement", 42 *Cornell Journal of International Law*, Issue 1, Article 5, 2009, Available at

7- Davey, William J., *The First Years of WTO Dispute Settlement: Dealing with Controversy and Building Confidence*, Cambridge University Press, 2015

8- Harpaz, Marcia Don, "Sense and Sensibilities of China and WTO Dispute Settlement", 44 *Journal of World Trade*, 2010

<http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol42/iss1/5>

9- James Cameron, Kevin R. Gray, "Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 50, 2001

10- Jennings, Mark, *The WTO and International law, WTO law and international law* , *Anzsil conference*, 2004.

11- Joost Pauwelyn, "The Role of Public International Law in the WTO: How far can we Go?" *AJIL*, Vol. 95, 2007

- 12- Lamy, Pascal, “The Place of the WTO and its Law in the International Legal Order”, *The European Journal of International Law* Vol. 17 no.5, 2007.
- 13- Mavroidis, Petros C & Sykes, Alan O, *The WTO and International Trade Law / Dispute Settlement*, Elgar Publishing: Cheltenham, United Kingdom, 2005.
- 14- McRae, Donald, “Measuring the Effectiveness of the WTO Dispute Settlement System”, 3 *Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy* 1, 2008.
- 15- Pascal Lamy, “The Place of WTO and its Law in the International Legal Order”, *EJIL*, Vol. 17, no.5, 2007.
- 16- Pilar Zejan and Frank L. Bartels, “Be Nice and Get your Money – An Empirical Analysis of World Trade Organization Disputes and Aid”, 40 *Journal of World Trade*, 2006, 1021-1047
- 17- Rosenstock, Robert, “The Forty-fourth Session of the International Law Commission”. *American Journal of International Law*, Vol. 87, 1993
- 18- Rugwabiza, Valentine, “Call on ECOSOC to Fight Protectionism”, *N.Y.C.* July 3, 2012.
- 19- Schachter, Oscar, “Dispute Settlement and Countermeasures in the International Law Commission”, *American Journal of International Law*, Vol. 88, 1994.
- 20- Schumer, Charles & Craig Roberts, Paul, “Exporting Jobs Is Not Free Trade: Rethinking Protectionism”, *Intl. Herald Trib*, Jan. 7, 2004.
- 21- Shani, Yuval, “Assessing the Effectiveness of International Courts: A Goal-Based Approach”, 106 *American Journal of International Law* 225, 2012
- 22- Sutherland , Peter et. el. *The future of the WTO*, Geneva, WTO publication, 2004.
- 23- Williams and George Barker, *China and the World Trading System – Entering the New Millennium*, Cambridge University Press, 2003
- 24- Yoon, Sang (Tim) Lee and Ananth Seshadri, On the Intergenerational Transmission of Economic Status, *Journal of Political Economy*, vol. 127, issue 2, 2019.